

Tomas Lav Pikok
Košmarna opatija

Preveo

MILAN MILETIĆ

Crna je svetiljka duha,
Na čijem svjetlu ne vidi niko osim onih koji je nose,
Pa su kadri da u tmini sablasti vide
I s utvarama se grle,
Pronađu čiviluke za svoj razum i razmeću se
Sopstvenim jadom i bedom.

– Batler

Metju: Ah! To je samo vaš istančan humor, gospodine. Vaša istinska melanholija podstiče vašu savršeno britku misao, gospodine. Melanholičan sam i ja, gospodine, u svakojaka vremena; a opet, tad samo posegnem za perom i hartijom, i ušijem vas za deset ili čak tuce soneta u jedan mah.

Stiven: Uistinu, gospodine, volim takve neumerene stvari.

Metju: Ama, molim vas, gospodine, poslužite se mojim kabinetom; stoji vam na raspolaganju.

Stiven. Hvala vam gospodine, neću imati stida, to vam jamčim. Imate li hoklicu tamo, da na njoj ispovrtim tugu?

– Ben Džonson,
Svako u svom raspoloženju,
čin 3, scena I.

*Ay esleu gazouiller et siffler oye, comme dit le
commun proverbe, entre les cygnes, plutoust que
d'estre entre tant de gentils poëtes et faconds
orateurs mut du tout estimé.¹*

– Rable,
Prol. L. 5

¹ Osećao se slobodnim da galami i zviždi među labudovima, a ne da ga smatraju mutavim među tolikim plemenitim pesnicima i elokventnim govornicima, kao što kaže uobičajena poslovice.

I

Košmarna opatija, porodična palata na dobrom glasu, izuzetno živopisna u svom napola oronulom stanju, udobno smeštena na parčetu suve zemlje između mora i močvara, na rubu okruga Linkoln, imala je tu čast da bude sedište Kristofera Glorija, blagorodnog. Ovaj gospodin bio je, po prirodi, plahovite ćudi i uveliko izmučen onim avetima lošeg varenja koje se uobičajeno nazivaju *plavi đavoli*. On se varao u pogledu izvesnog davnog prijateljstva: u ljubavi je bio precrtan; a svoju ruku je, iz ćefa, ponudio izvesnoj dami, koja ju je prihvatila iz koristi, i koja je, pošto je tako postupila, nasilno pokidala sve veze s osvedočenom i mladalačkom privrženosti. Svoju taštinu zadovoljila je time što je postala gazdarica neobično prostranog, premda ne naročito živahnog zdanja; ali svi izvori njene saosećajnosti sad su se zaledili. Silnih blaga se dokopala, ali onog plemenitog u njima, primese ljubavi, uopšte nije bilo. Sve što su mogla da joj priušte za nju je postalo nevažno, jer je ono što nisu mogla da joj priušte, a što je bilo mnogo dragocenije, ona odbacivala, zarad njihov samih. Kad je bilo već prekasno, shvatila je da je sredstva zamenila za cilj – ta blaga, ispravno upotrebljena, bila su instrumenti sreće, ali ne i sreća sama po sebi. U

tom kobnom udarcu po njena osećanja, uvidela je koliko su bezvredna kao sredstva; bila su cilj za koji je žrtvovala svu svoju ljubav, i sad su bila jedini preostao cilj. Ona to sebi nije priznala kao pokretačko načelo nego kao sredstvo nesvesnog samozavaravanja, koje se završilo u bezgraničnoj pohlepi. Krivicu za metež u glavi svaljivala je na spoljašnje stvari i tako, malo-pomalo, postala savršeno zakeralo. Umela je da iz dana u dan obilazi puste odaje, a svaki živi stvor u kući iščezavao bi na obično pucketanje njene cipele, a kamo li na njen glas, kojem priroda nipošto nije udelila osmeh; jer, bar što se glasa žene tiče, kad je u saglasju s nežnošću i ljubavlju, on nadmašuje sva druga sazvučja, isto kao što sva druga nadmašuje u neskladu kad postane neprirodno kreštav, usled besa i nestrpljivosti.

Gospodin Glouri govorio je da je njegova kuća ništa bolja od prostrane štenare, budući da su svi u njoj živeli životom psa. Razočaran, i u ljubavi i u prijateljstvu, i gledajući na čovekovu učenost kao na taštinu, došao je do zaključka da na svetu postoji samo jedna dobra stvar – *videlicet*, dobra večera; a u tome mu je njegova škrtla gospođa retko kad dopuštala da uživa; međutim, jednog jutra, poput Ser Leolina iz *Kristabele*, „on se probudio i otkrio da mu je gospođa umrla“, i da je ostao udovac, sam samcijat, s jednim malim detetom.

Ovaj jedini sin gospodina Glourija i njegov naslednik, nosio je kršteno ime Skitrop, po imenu pretka s majčine strane, koji se jednog kišnog dana obesio u nastupu *toedium vitae*, i kojeg je komisija za pregled leša ovekovečila izvanredno lako razumljivim izrazom *felo de se*; na osnovu čega je gospodin Glouri čestito očuvao uspomenu na njega, a od njegove lobanje napravio zdelu za punč.

Kad je Skitrop odrastao, kao što je red, bio je poslat u državnu školu, gde mu je uz grdne muke utuđeno ono malo znanja, a odatle je prešao na univerzitet, gde je to isto sitno znanje brižljivo izvađeno iz njega; kući je upućen kao dobro otrebljeno zrno žita, bez ičeg u glavi: pošto je okončao školovanje, učitelji i kolege s fakulteta, na svoje veliko zadovoljstvo, poklonili su mu, kao mali znak pažnje, srebrnu lopaticu, na kojoj se njegovo ime isticalo u pročelju pohvalnice sastavljene na izvesnom poluvarvarskom narečju anglo-saksonizovanog latinskog.

Međutim, njegove kolege studenti, koji su kočije s dva i tri pregnuta konja vozili gotovo savršeno, i dobro se razumeli u najbolje krčme, podučili su ga, pre nego što je otišao, kako da dobro potegne gutljaj. Veliki deo vremena provodio je u društvu ovih probranih duhova i posmatrao kako zraci ponoćnih svetiljki podrhtavaju na beskrajnom nizu ispražnjenih boca. Nekad bi odmor provodio u Košmarnoj opatiji, nekad u Londonu, u kući svog ujaka, gospodina Hilarija, krajnje vedrog i prilagodljivog gospodina, koji se oženio sestrom melanholičnog gospodina Glourija. Društvo koje je posećivalo njegovu kuću bilo je sve sam veseljak do veseljaka. Skitrop je plesao s damama i pio s gospodom: i one i oni izjašnjavali su se o njemu kao neobično zreloom, šarmantnom čoveku koji univerzitetu služi na čast.

U kući gospodina Hilarija, Skitrop je prvi put video gospođicu Emili Džiruet. Zaljubio se; što nije ništa novo. Naišao je na povoljan prijem; što nije ništa neobično. Tim povodom, gospodin Glouri i gospodin Džiruet imali su susret i razišli se oko uslova pogodbe; što nije ni ništa novo ni ništa neobično. Ljubavnici su, razdvojeni, jecali i zaklinjali se na večnu vernost; tri nede-

lje posle ovog tragičnog događaja, damu je, u tom času nasmejanu nevestu, pred oltar odveo prepodobni gospodin Lakvit; što nije ni neobično ni novo.

Skitrop je ovo obaveštenje primio u Košmarnoj opatiji i tom prilikom bio je napola zbunjen. Bilo je to njegovo prvo razočaranje: i strašno se okomilo na njegov osetljiv duh. Njegov otac, ne bi li ga utešio, čitao mu je *Komentare na Knjigu propovednikovu*, koju je lično sastavio i koja je nepobitno dokazivala da je sve na ovom svetu taština. Naročito je insistirao na zapažanju: „Jednog sam čoveka među hiljadu njih pronašao, ali ženu među hiljadu njih pronašao nisam.“

„Kako je mogao i da očekuje“, reče Skitrop, „kad je svih hiljadu zatočio u svom haremu? Njegov doživljaj nije nikakav presedan za slobodno društvo poput onog u kome mi živimo.“

„Zatočene ili na slobodi“, reče gospodin Glouri, „izađe mu na isto: njima je pamet uvek zatočena, a taština i interes čuvaju ključ. Skitrope, govorim iz saosećanja.“

„Žao mi je zbog toga, gospodine“, reče Skitrop. „Ali kako to da im je pamet pod ključem? Krivica je do njihovog neprirodnog obrazovanja, koje ih do tančina pretvara u obične raspevane lutke, koje će biti iznete na prodaju u velikim prodavnicama igračaka ovog društva.“

„Dabome“, reče gospodin Glouri, „njihovo obrazovanje nije okončano kako valja, za razliku od tvog; a tvoja predstava o raspevanim lutkama zaista je dobra. I ja sam kupio jednu, međutim, bila je apsolutno nemuzikalna; šta god da je uzrok, Skitrope, posledica je svakako to da je jedna gotovo isto tako valjana kao druga, makar što se tiče procene koja o njima može da se uo-

bliči pre braka. Tek posle sklapanja braka one pokazuju svoje prave odlike, što mi je jasno na osnovu gorkog iskustva. Brak je, stoga, lutrija, a što su izbor i mogućnosti skućenije čovek bolje prolazi; jer ako na sebe navuče teške muke i napravi znatne troškove da se doka pa srećke, a ta srećka se pokaže kao potpun promašaj, spopada ga ne obično nego jezivo razočaranje; utrošen trud i izgubljen novac, povrh razočaranja zbog potpunog promašaja, koje jednostavno i do kraja obuzima onog ko za srećom poseže nasumično, lakše je podneti, zarad sopstvene jednostavnosti.“ Ovo više nego izvrsno razmišljanje bilo je namenjeno Skitropu, koji se povukao u svoju kulu, neutešan kao i pre toga.

Kula u kojoj je Skitrop stanovao, nalazila se na jugoistočnom delu opatije; a na južnoj strani, u dnu je prelazila u terasu, koja se nazivala bašta, premda u njoj nije raslo ništa osim bršljana i nekoliko vodenih trava. Severozapadna kula, razrušena i nastanjena sovama, možda bi, podjednako umesno, mogla da se nazove velikim kavezom za ptice. Ova terasa ili bašta, ili terasa-bašta, ili bašta-terasa (čitalac može da je nazove *ad libitum*), omogućavala je posredan pogled na otvoreno more: bila je okrenuta prema dugom pojasu zaravnjene obale mora i ljupkoj monotoniji močvara i vetrenjača.

Iz onog što smo rekli, čitalac će shvatiti da je ovo zdanje bila neka vrsta opatije snabdevene tornjevima; i, po svemu sudeći, pašće mu na pamet da pita nije li to bila neka vrsta utvrđenja drevne ratoborne crkve. Da li je slučaj bio takav, to jest do koje mere je, u pogledu odstupanja od prvobitnog stanja, zdanje dugovalo ukusu predaka gospodina Glourija, zalazi van domašaja naših saznanja. U severozapadnoj kuli nalazile su se odaje gospodina Glourija. Šanac u dnu i močva-

re svuda naokolo – bio je to sav njegov vidokrug. Ovaj šanac opasivao je opatiju, dosežući do zidina svuda osim na južnoj strani.

Severo-istočna kula bila je podesna za poslugu, na nju je gospodin Glouri bez izuzetka birao po jednom od dva kriterijuma – izduženo lice ili sumorno ime. Njegov glavni sluga zvao se Gavran; nadzornik se zvao Vrana; sobar se zvao Skelet. Gospodin Glouri smatrao je da je sobar poreklom iz Francuske, a da mu je ime bilo Skelet. Njegovi konjušari zvali su se Pijuk i Grob. Jednom prilikom, budući da mu je nedostajao sluga, primio je pismo od izvesne osobe koja se potpisala kao Mrtvačka glava, pri čemu nije gubio vreme da ga primi u službu; međutim, po dolasku Mrtvačke glave, gospodin Glouri se užasnua na prizor zaobljenog, rumenog lica i dva vedra oka. Mrtvačka glava neprestano se cerio – nije to bio sablasan osmeh nego kez komične maske; a huk hodnika remetio je takvim bezbožnim smehom da mu je gospodin Glouri uručio otkaz. Međutim, Mrtvačka glava zadržao se dovoljno dugo da osvoji svu žensku poslugu starog gospodina i ostavi mu zaprepašćujući koloniju mladih Mrtvačkih glava kao podršku horu sova, koje su pre toga bili jedini horisti Košmarne opatije.

Glavni deo zdanja bio je podeljen na prostorije: svečane, prostrane odaje za svetkovine i bezbroj spavaćih soba za posetioce, kojih je, međutim, bilo tek nekoliko i to tek s vremena na vreme.

Porodični interes primorao je gospodina Glourija da povremeno prima u posetu gospodina i gospođu Hilari, koji su iz istog razloga navraćali; i u tim prilikama živahni gospodin pronalazio je nekoliko sprovednika za višak svoje razdraganosti, postajao je poput

O *Košmarnoj opatiji*

Pikok je na romanu radio od aprila do juna 1818. godine, međutim, ideja mu se, očigledno, javila s proleća 1817. godine, dok je živio nedaleko od Persija Biša Šelija, u Marlou, gde je imao priliku da se sretne s neobičnim i raznovrsnim društvom, koje se okupljalo u pesnikovoj kući. Česti gosti bili su kritičar Li Hant, otac druge Šelijeve žene, pisac i ugledni novinar Vilijam Godvin, specijalista za antiku, Šelijev prijatelj Tomas Džeferson Hog. U Marlou nisu jenjavali književni sporovi, političke rasprave, jer ovde, u kući pesnika, svet su ugledale ideje kojima je bilo suđeno da u priličnoj meri odrede englesku književnost i uopšte javni život u Engleskoj, s početka 19. veka. U to vreme Šeli je radio na „Predlogu za reformisanje izbora“, a Pikok je, ne mimo Šelijevog uticaja, sastavio roman *Melinkort*, krcat političkim motivima.

Pod uticajem Šelija, Pikok se zainteresovao za antiku, pa po njegovom savetu, godine 1817. čita Apulejevog „Zlatnog magarca“. Posebno je bio zadivljen jednom epizodom Kupidona i Psihe. U leto te godine čita i proučava *Gozbu* Platona i *O prirodi stvari*, Lukretija. Za Šelija, a onda i za Pikoka, glavne stvari u antici bile su percepcija sveta, života, ljubavi, stvaralaštva kao neprolazne svetkovine. Kod njih dvojice, u ljubavi – najvećem idealu, tom slavljenju telesnih i duhovnih sila u čoveku, nema ničeg od asketizma i poniznosti hrišćanske ljubavi, koju je u isto vreme propovedao Vordsvort. U značajnoj meri, iz zajedničkih čita-

nja, a što je glavno, iz rasprave, nastali su stihovi na mitološke teme, što je bio ključ za razumevanje antike i njenog stvaralaštva i filosofije, a takvo je i delo Tomasa Lava Pikoka, a posebno *Košmarna opatija*. Svakako pada u oči da je ova priča izvestan oblik dijaloga između Pikoka i Šelija.

Marta meseca 1818. godine, Meri Šeli Godvin odlazi u Italiju, a nekoliko dana kasnije Pikok piše Hogu u Marlo:

„Od ponedeljka sam ovde usamljen, kao oblak na nebu, i tužan poput mačke koju je ostavio gospodar... Ipak, uspeo sam da savladam depresiju i ovog časa radim na komičnom romanu ‘Košmarna opatija’ i zabavljam se ismevajući mrak i mizantropiju savremene književnosti. Nadam se da će se, zahvaljujući mom trudu, na njenom licu pojaviti osmejak.“

A potom piše Šeliju:

„Moj zadatak u ‘Košmarnoj opatiji’ jeste da u filozofskom obliku dočaram bolest savremene književnosti.“

Maja meseca 1818. godine, u pismu Šeliju Pikok primećuje: „Gotovo da sam završio ‘Košmarnu opatiju’, ali s moje tačke gledišta neophodno je odupreti se neprestanom trovanju žuči. Četvrta pesma ‘Čajld Harold’, u stvari, ne vredi ničemu. Ne mogu sebi da dozvolim da budem nekakva vrsta *auditor tantum*, i da tiho posmatram kako se čitalačka publika sistematski truje.“

Kad je dobio pismo, Šeli je došao do zaključka da je Pikok u *Košmarnoj opatiji* odlučio da se obračuna s „mrakom i mizantropijom“, koje su, iz Šelijeve vizure, ovladale ljudima posle propasti Francuske revolucije. U svakom slučaju, takav stav pesnik je izložio u svojoj pesmi „Pobuna islama“. Dvadeset petog jula 1818. godine, Šeli piše Pikoku:

„Pišete da ste okončali 'Košmarnu opatiju'. Nadam se da prema neprijatelju niste imali milosti. Imajte na umu – ovo je sveti rat.“

Međutim, dva pisca na umu su imala različito: Šeli je pokušavao da razume prirodu romantičarske filosofije i pogleda na svet, Pikok da ismeje pokret romantizma, pri čemu je tu i tamo uspeo da dohvati i ponešto izvan romantizma. Glavni junak, Skitrop, kako je Pikok odmicao s radom na romanu, sve više je postajao prototip Šelija. Ipak, priča dodiruje ne samo Šelija, nego i druge romantične pesnike, a posebno Kulidža i Bajrona. Međutim, u strahu od Šelija, Pikok ne žuri da konačni tekst priče pošalje ovome u Italiju. Preneraženi Šeli piše Pikoku:

„I, dakle, 'Košmarna opatija' je završena. I šta u njoj ima?... Vi ste roman sakrili, kao svete stranice iz ruku Kerinog žreca.“

Zanimljiva je i reakcija na priču korifeja engleskog romantizma. U pismu od 20. juna 1819. godine, Šeli piše:

„Oduševljen sam 'Košmarnom opatijom'. Smatram da je Skitrop odlično zamišljen i dočaran i ne mogu da nađem reči hvale za lakoću, jasnoću i silovitost stila. Ova priča prevazilazi sva vaša ostvarenja. Rasplet je fantastičan. Naravoučenije, koliko sam razumeo, može da se izrazi Falstafovим rečima: 'Boga radi, govorite ljudski.' A ipak, ako se zagrebe dublje, nije li Skitropov entuzijazam ono što je Isus Hristos nazvao so zemlje?“

Da ne zaboravimo ni Bajrona. Pošto je pročitao roman, on je Pikoku poslao ružu, pokazavši tim gestom da nema ništa protiv ironije u *Košmarnoj opatiji*. Pikok je bio dirnut Bajronovim postupkom: ružu je smestio u zlatan medaljon, na čijoj je poleđini naložio da se ugravira: „Pikoku, od Bajrona. 1819.“

Imena u priči, dovoljno su rečita, ipak, za neka možemo da ponudimo izvesna objašnjenja. Skitrop potiče od grčkog σκῦθρῳπος – mračan, sumoran. U tom liku sasvim jasno se opažaju Šelijeve crte. U gospodinu Floskiju, čije ime potiče od grčkog φιλοσκιός (o čemu i autor daje objašnjenje u napomeni), ljubitelj senki, lako je prepoznati Kulidža. Lik gospodina Tubeda (*Toobad*, Do-zla-boga-loš) zasnovan je na karakteru Šelijeovog prijatelja Džona F. Njutna, okorelog vegetarijanca, autora knjige *Povratak prirodi ili U odbranu vegetarijanstva*. Njutn je smatrao da se ljudski rod još od «zlatnog veka», nezaustavljivo kreće ka svom kraju. U to vreme Šeli je postao vegetarijanac. Za prototip gospodina Listlesa poslužio je engleski dramski pisac ser Lampli Džordž Skefington, koga je Bajron satirčki svrstao u „engleske bardove i škotske posmatračke.“ Gospođica Marioneta O’Kerol, čije je prezime „raspevano“ (jer *carol* na engleskom znači – pesma), ima neke od karakternih crta Šelijeve prve žene Harijete Vestbruk. Ime gospodina Asterijasa izvedeno je od „asteria“, opšteg naziva za rod morskih zvezda. Stela (ili kasnije u priči Selinda) je lik u kome se veoma jasno prepoznaje lik Meri Godvin, druge Šelijeve žena. Gospodin Sajpres je, razume se, slavni pesnik Bajron.

Roman se pojavio 1818. godine. Pretrpeo je sitnije izmene zarad izdanja iz 1837. godine, kad je, po savetu prijatelja Edvarda Dibua („Zaključna scena je razočaravajuća – pisao je on Pikoku – i treba je doraditi.“), Pikok izmenio kraj. U tom izmenjenom izdanju tekst je objavljen u okviru *Sabranih dela Tomasa Lava Pikoka*, štampanih u Londonu, u ograničenom tiražu od 675 primeraka, takozvanom Halifordovom izdanju, prema kojem je urađeno i ovo izdanje na srpskom.

M. M.

Sadržaj

I	9
II	18
III	22
IV	28
V	33
VI	40
VII	49
VIII	59
IX	65
X	71
XI	79
XII	89
XIII	95
XIV	104
XV	109
Milan Miletić: O <i>Košmarnoj opatiji</i>	113